

WSPÓLPRACA PARTNERSKA POZNANIA I HANOWERU

W okresie, w którym polityczny podział Europy wydawał się na tyle silny i trwały, że mające wkrótce nastąpić ustrojowe przemiany w Europie Środkowo-Wschodniej były nieprzewidywalne, Poznań i Hanower nawiązały kontakty, których charakter i zakres posiadały wymiar szczególnie. Jakkolwiek wyraźne deklaracje polityczne z układu pomiędzy Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Federalną Niemiec z 7 grudnia 1970 r. uruchamiające proces normalizacji stosunków polsko-niemieckich na poziomie rządowym stwarzały możliwość przełożenia ich na partnerską współpracę miast, nie wszystko było w praktyce oczywiste i łatwe. Wśród miast polskich, obok Poznania, jeszcze tylko Kraków i Gdańsk podjęły wówczas próbę budowy więzi partnerskich z miastami z terenu Niemiec Zachodnich. Doprowadzenie do formalnego podpisania porozumienia o współpracy Poznania z Hanowerem nie gwarantowało wówczas, że wymiar tej współpracy będzie tak owocny, jak z dzisiejszej perspektywy należy ją ocenić. Bariery rozwoju współpracy były różnej natury. Politycznej i mentalnej, związanej z faktem, że kontakty nawiązywali przedstawiciele pokolenia obciążonego nieodległą, dramatyczną historią stosunków polsko-niemieckich. Problemy natury ekonomicznej, dużej asymetrii warunków bytowych w obu państwach, również rodziły trudności, szczególnie w przypadkach organizacji wymiany wizyt dużych grup uczestników różnych projektów i przedsięwzięć w ramach współpracy. Każdy kolejny rok rozwijanych kontaktów potwierdzał jednak, że wspomniane problemy nie są istotne w sytuacji autentycznego przekonania, że współpracę warto rozwijać, i zaangażowania zarówno ze strony prezydentów partnerskich miast, jak i decydentów i uczestników z różnych instytucji i organizacji miejskich. Lata współpracy dostarczyły wielu przykładów ewoluowania kontaktów personalnych, formalnych, opartych na zainteresowaniach zawodowych do silnych więzi towarzyskich, wręcz przyjacielskich.

Niewątpliwie dla dobrego rozwoju blisko trzydziestoletniego okresu współpracy Hanoweru z Poznaniem istotne zasługi ma nadburmistrz Herbert Schmalstieg, inicjator i „dobry duch” współpracy ze strony niemieckiej. Pełniona przez niego nieprzerwanie, przez 34 lata! (1972-2006) funkcja nadburmistrza Hanoweru uwiarygodniała znaczenie i zapewniała ciągłość współpracy z Poznaniem. Po stronie poznańskiej, szczególnie zaangażowany w rozwijanie współpracy przed przełomowym 1989 r. był Andrzej Wituski, pełniący we władzach miasta funkcje: wiceprzewodniczącego rady miejskiej (Prezydium Miejskiej Rady Narodowej) 1972-1973, wiceprezydenta Poznania w latach 1973-1982 i prezydenta Poznania 1982-1990. W latach zmian systemowych w Polsce i nowego statusu samorządu lokalnego współpracę kontynuowali prezydenci Poznania Wojciech Szczęsny Kaczmarek (1990-1998) i obecnie Ryszard Grobelny (od 1998 r.). Nowe uwarunkowania i możliwości funkcjonowania władz samorządowych Poznania zmieniły nieco zakres i charakter współpracy. Doświadczenia Hanoweru dla reaktywowanego samorządu miejskiego Poznania były cenne w poszukiwaniu nowych rozwiązań w różnych dziedzinach funkcjonowania organizmu miejskiego. Ale dodać należy, że większa niż przed transformacją ustrojową swoboda samorządów w nawiązywaniu kontaktów zagranicznych spowodowała poszukiwanie doświadczeń u nowych partnerów – miast z innych krajów zachodnich – co osłabiło niektóre kontakty ze stolicą Dolnej Saksonii.

Celem opracowania jest prezentacja współpracy Poznania z Hanowerem od początków jej sformalizowania (1979 r.), głównie w zakresie obejmującym działania władz administracyj-

nych obu miast i podległych jednostek organizacyjnych, w węższym stopniu w dziedzinach, w których wpływ miasta jest ograniczony.

Materiał informacyjny zebrano na podstawie cząstkowych sprawozdań uzyskanych w Urzędzie Miasta Poznania, przeglądu piśmiennictwa i drogą wywiadu bezpośredniego z wybranymi uczestnikami opisywanych wydarzeń.

WSPÓŁPRACA ADMINISTRACJI

Akt podjęcia współpracy partnerskiej pomiędzy Poznaniem i Hanowerem sformalizowano 29 października 1979 r., kiedy to przedstawiciele obu miast podpisali Ramowe porozumienie o współpracy. Umowa finalizowała poprzedzające ją kontakty i rozmowy, których początek dała kulturalna wizyta przedstawicieli Hanoweru w Urzędzie Miasta Poznania podczas pobytu w Poznaniu na Międzynarodowych Targach Poznańskich. Zwrócono wówczas uwagę na podobieństwo obu miast jako ośrodków o bogatych tradycjach wystawienniczych, o randze stolic regionalnych, zbliżonym okresie nabycia praw miejskich (Hanower – 1241 r., Poznań – 1253 r.), podobnej liczbie ludności, porównywalnym profilu i potencjale społeczno-gospodarczym. Porozumienie pomiędzy miastem Poznań w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Stolicą Krajową Hannover w Republice Federalnej Niemiec ze strony polskiej podpisali prezydent Miasta Poznania Władysław Śleboda i przewodniczący Miejskiej Rady Narodowej w Poznaniu Józef Świtaj, natomiast ze strony niemieckiej nadburmistrz Miasta Hanower Herbert Schmalstieg i naczelny dyrektor Miasta Hanower Heinrich Lehmann-Grube. Gościom towarzyszyła grupa dziennikarzy radiowych i telewizyjnych regionalnych oraz krajowych z RFN. Uzgodniono, że obszary współpracy dotyczyć będą zwłaszcza gospodarki komunalnej i budownictwa mieszkaniowego, w tym komunikacji miejskiej, infrastruktury społecznej i technicznej, ochrony środowiska, rozwoju nowych źródeł energetycznych, planowania i rozwoju nowoczesnych technologii w budownictwie mieszkaniowym i zagospodarowaniu przestrzennym oraz współpracy targów międzynarodowych. Za ważne strony uznały również aktywizację w dziedzinie nauki, kultury i sportu. Zaakcentowano wagę bezpośrednich kontaktów pomiędzy mieszkańcami miast. Władze zarówno Poznania, jak i Hanoweru zdawały sobie sprawę, iż ich współpraca będzie stanowić konstruktywny wkład w proces normalizacji stosunków pomiędzy Polską a RFN, zgodnie z zasadami układu z 7 grudnia 1970 r. Zobowiązując się do działań na rzecz utworzenia korzystnego klimatu dla rozwoju stosunków między dwoma krajami, miały przyczynić się również do eliminowania „stereotypów, uprzedzeń, nieufności i historycznych nawarstwień” oraz przekonania, że ukształtowania stosunków opartych na wzajemnym zaufaniu „nie da się pogodzić z działalnością polityczną sprzeczną z duchem i literą układu z dnia 7 grudnia 1970 roku”¹. Porozumienie miało także uwzględniać umowę kulturalną zawartą pomiędzy rządami obu państw oraz wspólnie wypracowanymi zaleceniami podręcznikowymi, o których dyskusja toczyła się wówczas w mediach². Podczas pobytu w Poznaniu delegacja z Hanoweru spotkała się m.in. z władzami Poznania, województwa, z kierownictwem Instytutu Zachodniego i Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Międzynarodowych Targów Poznańskich oraz Muzeum Archeologicznego. Zwiedziła Stary Rynek, nowoczesne osiedla mieszkaniowe,

¹ Porozumienie o współpracy Poznania i Hanoweru, „Głos Wielkopolski”, 30.10.1979, s. 1.

² Jw.

Zakłady Teleelektroniczne „Telkom-Teletra” oraz kombinat Państwowych Gospodarstw Ogrodniczych Naramowice. Goście złożyli wizytę w byłym hitlerowskim obozie w Żabikowie, gdzie pod ścianą śmierci złożono wiązanek kwiatów, a w księżde tamtejszego muzeum Herbert Schmalstieg napisał: „Nie chcemy, aby to co się stało, uległo zapomnieniu. Powinniśmy uczynić wszystko, żeby to, co się zdarzyło, nigdy już nie mogło się powtórzyć”³. Na konferencji prasowej, która miała miejsce po podpisaniu umowy, prezydent Poznania Władysław Śleboda stwierdził m.in.: „Obie strony złożyły też zapewnienie, że porozumienie ramowe między Poznaniem a Hanowerem będzie przestrzegane w całości, w pełni dotrzymane, co oznacza, że obie strony w praktycznym i codziennym działaniu będą się kierować jego duchem i literą oraz że nie będzie się stosować jednostronnych, wypaczających interpretacji, naginać jego treści do jakichkolwiek rezolucji czy orzeczeń sądowych, uchwalonych bez udziału partnera”. Natomiast Herbert Schmalstieg podkreślił, że „w jego przekonaniu podpisane porozumienie służyć będzie zbliżeniu między obydwu miastami, czemu sprzyjać powinno i to, że w radzie miejskiej Hanoweru przyjęte zostało ono głosami nie tylko socjaldemokratów, ale w dużej części także chrześcijańskiej demokracji”⁴. W wywiadzie, którego Schmalstieg udzielił po podpisaniu umowy w redakcji „Głosu Wielkopolskiego”, wskazuje na przyczyny nawiązania partnerskiej współpracy z Poznaniem: „W Hanowerze bezpośrednio po zawarciu układu grudniowego zrodziła się myśl, by zbadać możliwości współpracy z któryś z polskich miast. Na wniosek frakcji partii socjaldemokratycznej w czerwcu 1972 r. nasza rada miejska postanowiła zbadać takie możliwości, uzasadniając to tym, że współdziałanie pomiędzy miastami powinno przyczynić się do wsparcia polityki rządu federalnego. Od tego czasu odbyliśmy wiele spotkań z przedstawicielami Poznania. Chciałbym zwłaszcza podkreślić wagę tych imprez, które pod nazwą ‘Spotkania z Polską’ odbyły się w Hanowerze w 1976 r. W owym tygodniu odbyło się u nas przeszło 90 imprez poświęconych Polsce, a wzięło w nich udział ponad 60 tys. naszych obywateli. (...) Naszym zadaniem jest (...) wnoszenie wkładu na rzecz tego, by naród polski nie był narażony na ataki ze strony RFN. Miasto Hanower działać będzie na rzecz likwidowania w naszym kraju uprzedzeń i nieufności w naszych wzajemnych stosunkach. W ten sposób pragniemy uczynić zadość zaufaniu, jakim obdarzyła nas strona polska”⁵.

Elementem ułatwiającym porozumienie była przede wszystkim bogata tradycja organizacji wielkich międzynarodowych imprez targowych zarówno w Poznaniu, jak i w Hanowerze. Andrzej Wituski tak opisywał atmosferę prac nad umową: „Poznań był pierwszym, największym miastem w granicach Polski. My byliśmy na wyciągnięcie ręki. A poza tym ten sztyl międzynarodowych targów był styczną wszystkiego. Nie potrzeba się było tłumaczyć dlaczego chcemy współpracować z Hanowerem, bo przecież to podobne miasto do naszego, ze zbliżoną liczbą ludności i z międzynarodowymi targami. Oczywiście ma problemy na innym, wyższym poziomie, ale dzięki temu możemy próbować uczyć się od nich, wyjąć to, co jest dla nas ciekawe. To był *live-motive*”⁶. Podobnie wypowiadał się Herbert Schmalstieg podczas wystąpienia 21 listopada 1999 r. z okazji obchodów 20-lecia rocznicy podpisania układów partnerskich: „Już wówczas odkryliśmy to, co nas łączy: oba miasta są miastami targowymi, oba miastami uniwersyteckimi, a pozycję, jaką Hanower zajmuje jako centrum Dolnej Saksonii, posiada Poznań

³ Delegacja Hannoveru zakończyła pobyt w Poznaniu, „Gazeta Zachodnia”, 2.11.1979.

⁴ Porozumienie o współpracy..., „Głos Wielkopolski”, 30.10.1979, s. 1.

⁵ Współpraca Hanower-Poznań. Rozmowa z nadburmistrzem Hanoweru – Herbertem Schmalstiegiem, „Głos Wielkopolski”, 31.10. – 1.11.1979.

⁶ Wywiad z prezydentem Andrzejem Wituskim 23.01.2008 r.

w województwie, zwłaszcza w dziedzinie kultury”, dodając: „Dla mnie osobiście podpisanie umowy o partnerstwie miast było szczególnie wzruszającym wydarzeniem. Na tamte czasy było to ogromnie odważne i dalekosiężne przedsięwzięcie. Inwazja niemieckich oddziałów i krzywdy wyrządzone narodowi polskiemu były jeszcze świeżo w pamięci. Jednak uskrzydłona duchem Układów Normalizacyjnych, mających na celu pojednanie i normalizację stosunków pomiędzy Warszawą i Bonn i ratyfikowanych przez niemiecki *Bundestag* w maju 1972 r., Rada Miejska Hanoweru pragnęła wnieść własny wkład w normalizację stosunków pomiędzy obydwooma narodami”. Te przesłanki i deklaracje woli współpracy, potwierdzone późniejszymi latami realnego zaangażowania prezydentów obu miast, były przypomniane w kolejnych jubileuszach współpracy i odpowiednio uhonorowane. Nadburmistrz Hanoweru Herbert Schmalstieg w dowód uznania za doprowadzenie do skutku porozumienia z Poznaniem został udekorowany w Ratuszu w 1979 r. Honorową Odznaką Miasta Poznania, a Andrzejowi Wituskiemu – prezydentowi Poznania, Rada Miejska Stolicy Kraju Federalnego Hannover w uznaniu „wybitnej działalności dla dobra ogółu” przyznała w 1986 r. Plakietę Miasta Hannover dla Zasłużonych Obywateli.

W 1988 r. podpisano kolejny aneks do umowy przed uroczystościami jubileuszowymi. O bardzo dobrej ocenie wzajemnych kontaktów może świadczyć pierwsze zdanie z artykułu w „*Neue Presse*” z dnia 24 października 1988 r. „Dobrzy przyjaciele jeszcze bardziej zbliżają się do siebie”⁷ oraz słowa Schmalstiega, wygłoszone o „Partnerstwie, które przekroczyło wszelkie oczekiwania”. Na uroczyste obchody 10-lecia partnerstwa w 1989 r. do stolicy Wielkopolski przybyła aż 300-osobowa delegacja z Hanoweru z nadburmistrzem Schmalstiegiem na czele, który w przemówieniu wygłoszonym w Sali Białej Urzędu Miasta podkreślił: „Kto ze sobą rozmawia, nie strzela do siebie”. Prezydent Andrzej Wituski tak wówczas opisywał historię wzajemnych kontaktów: „Przed 10 laty były zahamowania, jeśli chodzi o zawieranie partnerstw miast. Ale to partnerstwo dobrze się rozwinęło. Nie ma tygodnia, w którym by nie przyjechała do nas jakaś grupa z Hannoveru”⁸. Umowa była corocznie odnawiana⁹, corocznie też był podpisywany program, określający zakres oraz działania w dziedzinach życia gospodarczego i społecznego.

O tym jak ważną rolę dla wzajemnych relacji, uznawanych przez MSZ za wzorcowe, odegrał nadburmistrz Hanoweru, mówił Piotr Wroński, w latach 80. urzędnik organizujący kontakty z organizacjami hanowerskimi: „Poznańskie inicjatywy zawsze były wspierane osobowością Schmalstiega. On pokazywał się nawet na ‘drobnych wydarzeniach poznańskich’, bo to wzmacniało ich prestiż. Schmalstieg polubił klimat, który mu w Poznaniu stworzono. Początkowo ten klimat był sztywny, ale to się zmieniło, gdy prezydentem został Andrzej Wituski, który sprawił, że oficjalne wizyty miały tylko ‘oficjalność’ w nazwie. Pomimo wielu prozaicznych utrudnień, wynikających z uwarunkowań okresu PRL-u: kursu walut, zaopatrzenia czy warunków bytowych, my chcieliśmy zrobić jak najwięcej. Przyjeżdżała delegacja i pojawiał się problem, gdzie ich wyżywić. Zamienialiśmy więc reprezentacyjną w Urzędzie Białą Salę w restaurację, a znany poznański przedsiębiorca Aleksander Teclaw wspomagał nas wyrobami wędliniarskimi, których nie można było kupić w żadnym sklepie. Było to dobrze podane i przez gości zawsze dobrze odebrane”¹⁰.

⁷ *Posen und Hannover: Ein neuer Vertrag vor den Jubiläumsfeiern*, „*Neue Presse*”, 24.10.1988, nr 249, s. 4.

⁸ K.-P. Reif, *Kto ze sobą rozmawia, nie strzela do siebie*, „*Bild*”, 1.09.1989, s. 4.

⁹ Po raz ostatni aneks do umowy Poznania z Hanowerem podpisany został w 1998 r. (za: Gabinet Miasta Poznania UMP).

¹⁰ Wywiad z Piotrem Wrońskim 31.01.2008 r.

Kolejną znacząco zaangażowaną postacią, *spiritus movens* wzajemnej współpracy był dyrektor Wydziału Kultury Zarządu Miasta Hanower Harald Böhlmann, któremu w 1987 r. władze miasta Poznania przyznały – w uznaniu zasług dla dotychczasowej współpracy – odznaczenie Zasłużony dla Miasta Poznania. Wyróżnienie to otrzymał ponownie w 1999 r. wraz z nadburmistrzem Hanoweru Herbertem Schmalstiegiem z okazji jubileuszu 20-lecia podpisania umowy między miastami. Herbert Schmalstieg został również odznaczony Komandorią, jednym z najwyższych odznaczeń krajowych w 1989 r. Popularna gazeta „Bild” z 2 września 1989 r. napisała wówczas: „Nasz nadburmistrz był bardzo poważny, bardzo poruszony. W oczach miał łzy. (...) Schmalstieg jest uważany w Poznaniu za szermierza pojednania, po tym jak przed dziesięciu laty przeforsował pierwsze niemiecko-polskie partnerstwo miast, wbrew wielu przeciwnictwom. Po raz pierwszy otrzymał Schmalstieg odznaczenie od innego państwa – Republika Federalna musiała się zgodzić na przyznanie odznaczenia. Później Schmalstieg powiedział: ‘Brakuje mi słów. Odznaczenie dla Niemca – po tym wszystkim, co się wydarzyło przed 50 laty. Jest to bodziec do dalszego rozwijania partnerstwa’”¹¹. Po uroczystości przekazania odznaczenia przez profesora Tadeusza Czwojdraka, przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu, nadburmistrz Hanoweru Herbert Schmalstieg i prezydent Poznania Andrzej Wituski wspólnie uczcili rocznicę wybuchu wojny, składając przy pomniku Armii Poznań wieniec z czerwonych goździków i gerber z napisem na szarfi „Ofiarom wojny”.

Jedynym Polakiem, który uzyskał Plakietę Miasta Hannover dla Zasłużonych Obywateli był Andrzej Wituski w 1986 r. Herbert Schmalstieg wręczając to odznaczenie, powiedział m.in.: „W swojej ówczesnej funkcji Wiceprezydenta, odpowiedzialnego m.in. za sprawy kultury i sportu, Andrzej Wituski przyczynił się u progu lat siedemdziesiątych do tego, że nawiązanie pierwszych, nieformalnych kontaktów i wzajemnych wizyt poszczególnych grup zainteresowań – stało się w ogóle możliwe. Począwszy od czerwca 1972 roku, kiedy podjęto pierwsze oficjalne kontakty, był On stałym partnerem i pośrednikiem w rozmowach na długiej drodze prowadzącej do zawarcia oficjalnego partnerstwa między naszymi miastami w roku 1979. Od tego czasu wytrwale i energicznie starał się On wypełnić to partnerstwo aktywnością i życiem”.

Przełomowy dla stosunków polsko-niemieckich okazał się 1989 r., kiedy to premier Tadeusz Mazowiecki stojący na czele pierwszego, zaakceptowanego przez większość społeczeństwa rządu polskiego w swoim *exposé* zwrócił się tylko do jednego państwa niemieckiego – RFN opowiadając się za „prawdziwym pojednaniem, które byłoby równe rangą pojednaniu między Niemcami a Francuzami”¹². Wojciech Szczęśny-Kaczmarek – pierwszy prezydent Poznania okresu III Rzeczypospolitej tak opisywał zmianę w postrzeganiu współpracy z Hanowerem: „Dopóki mieliśmy poprzedni ustrój, to Hanower był takim oknem na świat, a Niemcy rzeczywiście pomagali. Dawało to zbiór doświadczeń, który jednak rzadko można było wykorzystać z uwagi na różnice legislacyjne. W momencie jednak, gdy ja zostałem prezydentem, to sytuacja była zupełnie inna. Ten element zamknięcia odpadał. Nie było potrzeby kontrolowanego lufcika, ale pojawiły się zupełnie nowe problemy, z którymi należało się zmierzyć – m.in. w związku z możliwością swobodnego podróżowania za granicę pojawiła się możliwość przeniesienia kontaktów na poziom mieszkańców, a nie tylko instytucji. Inną płaszczyzną stała

¹¹ 50 lat po napaści na Polskę. Nadburmistrz Hannoveru: Wysokie odznaczenie w Poznaniu. „Bild”, 2.09.1989, s. 3.

¹² D. Bingen, *Długa droga normalizacji*, w: B. Kerski, D. Eberwein-Wolf (red.), *Stosunki polsko-niemieckie 1949-2005. Wspólnota wartości i interesów?*, s. 90.

się wymiana doświadczeń na temat organizacji życia miejskiego: planowania przestrzennego, komunikacji miejskiej (problem zdalnego kierowania ruchem) zarówno w zakresie transportu zbiorowego jak i ruchu samochodowego, obsługi obywatela w Urzędzie Miasta, ochrony zabytków. Środek ciężkości współpracy w latach 1990-98 został przeniesiony z aktywności kulturalnej i edukacyjnej na działalność w zakresie gospodarki miejskiej, a także współpracę gospodarczą. Starano się wówczas korzystać z doświadczeń wielu miast (był to okres dużego zainteresowania miast Europy Zachodniej problematyką Polski), ale przedstawiciele Hanoweru mieli przewagę wieloletniej znajomości problematyki polskiej, zwłaszcza poznańskiej, i ta współpraca okazała się najbardziej owocna”. Poważnym, i jak się okazało efektywnym na długą skalę elementem współpracy okazała się propozycja prezydenta Kaczmarka złożona w trakcie spotkania w Hanowerze z przedstawicielami rządu Dolnej Saksonii, by zamiast eksportować do Polski produkowane przez *MAN* dla Poznania autobusy, otworzyć fabrykę w okolicy Poznania i przenieść tutaj ich produkcję także dla innych, w tym niemieckich odbiorców.

Początek lat 90. to okres upadku muru berlińskiego oraz jednoczenia Niemiec. Hanower był wówczas organizatorem licznych, związanych z tym uroczystości, na które zapraszano delegacje z miast partnerskich. Prezydent Poznania uczestniczył w tych wydarzeniach, wygłaszając przemówienia na temat relacji polsko-niemieckich. Rozszerzaniu i rozwojowi kontaktów między miastami obu państw sprzyjał także fakt, iż zbiegiem okoliczności H. Schmalstieg i W. Szczęsny-Kaczmarek przewodniczyli Niemieckiemu i Polskiemu Związкови Miast.

Poznańska część obchodów jubileuszu 20-lecia podpisania umowy odbyła się w październiku (1999 r.), a jednym z jej elementów było podpisanie w Ratuszu Aktu uroczystego odnowienia umowy o współpracy. Jubileuszowi towarzyszyła wystawa, zorganizowana przez Hanower, Centrum Kultury „Zamek” i Biuro Promocji Miasta Urzędu Miasta Poznania, o historii wzajemnych 20-letnich kontaktów oraz prezentująca miasto w przededniu światowej wystawy EXPO 2000. Jednocześnie obchodzone były Dni Spotkań Kulturalnych, zorganizowane przez Konsulat Generalny Republiki Federalnej Niemiec w Szczecinie i Centrum Kultury „Zamek” w Poznaniu. Podczas obchodów odbyło się spotkanie trzech prezydentów Poznania: Andrzeja Wituskiego, Wojciecha Szczęsnego-Kaczmarka oraz Ryszarda Grobelnego z nadburmistrzem Hanoweru Herbertem Schmalstiegiem. Hanowerska część obchodów odbyła się w dniach 19-21 listopada 1999 r. W uroczystościach brał udział prezydent Poznania Ryszard Grobelny, a obchodami towarzyszył wykład dr. Karla Dedeciusa – tłumacza, dyrektora Niemieckiego Instytutu Kultury Polskiej, nt. „Niemcy i Polacy w Europie – tradycja wspólnoty” oraz koncert poznańskiego zespołu wokalnego Affabre Concinui.

W dniach 14-16 maja 2003 r. w stolicy Wielkopolski, podczas XXII Zgromadzenia Ogólnego Rady Gmin i Regionów Europy (*CEMR*) – najbardziej reprezentatywnej organizacji samorządowej w Europie, zrzeszającej przedstawicieli ponad 100 tys. europejskich władz lokalnych i regionalnych – obecni również byli przedstawiciele miasta Hanower: Bernd Strauch – burmistrz i przewodniczący Rady Miasta, Harald Böhlmann – decernent ds. kultury i oświaty, Michael Karoff – decernent ds. gospodarki oraz radni Lothar Schlieckau, dr Wolfgang Scheel, Erich Ziemert. W tym samym roku miała miejsce robocza wizyta Harald Böhlmanna – decernenta ds. kultury i oświaty, której celem było omówienie obchodów jubileuszu 25-lecia współpracy Poznania i Hanoweru w 2004 r. Poznańskie uroczystości miały miejsce 7-9 listopada 2004 r. Do stolicy Wielkopolski przybyła delegacja z Hanoweru na czele z nadburmistrzem Herbertem Schmalstiegiem. Główne uroczystości odbyły się w Urzędzie Miasta Poznania, gdzie niemiecka

delegacja m.in. obejrzała film dokumentujący współpracę Centrum Sztuki Dziecka i *Kulturbüro* z Hanoweru oraz wystawę zdjęć osób najbardziej zaangażowanych we współpracę obu miast. W Hanowerze natomiast obchody trwały 19-22 listopada 2004 r. i analogicznie uczestniczyli w nich przedstawiciele władz Poznania.

Dużą rangę polityczną miały obchody 50. rocznicy Poznańskiego Czerwca (27-30.06.2007), w których wzięli udział byli i obecni prezydenci państw europejskich, jak i honorowi goście, w tym m.in. przedstawiciel władz Hanoweru radca miasta Hans Mönninghoff, zaproszony przez prezydenta Poznania Ryszarda Grobelnego. W dniach 15-16 października 2006 r. w Poznaniu miała miejsce wizyta zasłużonego dla relacji polsko-niemieckich nadburmistrza Schmalstiega, kończącego pełnienie funkcji urzędowych. Nowym nadburmistrzem Hanoweru został Stephan Weil. W spotkaniach wzięli udział prezydent Ryszard Grobelny oraz byli prezydenci: Wojciech Szczęsny-Kaczmarek i Andrzej Wituski.

W dniach 25 i 26 czerwca 2007 r. w Poznaniu zorganizowano Europejskie Forum Współpracy Poznań – Hanower – Rennes. Uczestnikami Forum oprócz władz miast byli również euro-parlamentarzyści polscy i francuscy oraz ambasador Republiki Francuskiej w Polsce. Głównym celem spotkania była debata na temat znaczenia miast w Europie, podczas której podkreślano istotną rolę, jaką w dobie kryzysu w Unii Europejskiej powinny pełnić miasta w aktywnym kształtowaniu polityk unijnych. Dwudniowe debaty zakończono podpisaniem wspólnej Deklaracji przez prezydenta Miasta Poznania oraz nadburmistrza Hanoweru i mera Rennes. Ważny dla wzajemnych kontaktów był zorganizowany w 1996 r. I Kongres Miast Partnerskich Polski i Niemiec, pod hasłem „Niemiecko-polskie partnerstwo na szczeblu komunalnym – baza współpracy we wspólnie wzrastającej Europie”.

WSPÓLPRACA KULTURALNA

Wzajemne kontakty na forum kultury dotyczyły realizacji wspólnych przedstawień, wystaw i projektów artystycznych.

Najwcześniej, bo jeszcze na początku lat 70. rozpoczęła się współpraca pomiędzy Poznańskim Chórem Chłopięcym „Polskie Słowiki” a *Knabenchor Hannover* (Hanowerski Chór Chłopięcy). Poznański chór stał się częstym gościem w Hanowerze (występował m.in. w 1972, 1974, 1981 i 1992 r.). Hanowerski chór gościł w Poznaniu po raz pierwszy w 1972 r., a następnie uczestniczył w I Spotkaniach Chórów Chłopięcych w 1976 r. oraz III Międzynarodowym Festiwalu Chórów Chłopięcych w 1983 r. O intensywności i charakterze współpracy może świadczyć nie tylko Odznaka Honorowa Miasta Poznania, którą prezydent Poznania Andrzej Wituski wręczył Heinzowi Hennigowi założycielowi i kierownikowi chóru, ale i pomoc niemieckiego chóru w zbieraniu funduszy na leczenie w Hanowerze chorego na białaczkę śpiewaka poznańskiego chóru. W 1979 r. doszło do nowej wymiany chóralnej: w kwietniu w Auli UAM zaprezentował się Chór Mieszany z Hanoweru (zwany popularnie Ludową Akademią Śpiewu), a w październiku z rewizytą do Hanoweru pojechał Chór Mieszany im. Stanisława Moniuszki Spółdzielczości Pracy pod dyrekcją dr. Antoniego Grochowalskiego¹³.

¹³ *Moniuszko w Hanowerze. Polskie słoneczniki dla poznańskich śpiewaków*, „Gazeta Zachodnia” 2.11.1979.

W latach 80. rozpoczęła się współpraca między Teatrem Wielkim im. Stanisława Moniuszki w Poznaniu i *Niedersächsische Stadttheater Hannover* (Dolnosaksońską Operą Państwową w Hanowerze). W 1981 r. poznański Teatr Wielki, pod dyrekcją Mieczysława Dondajewskiego, zaprezentował w Hanowerze operę Giuseppe Verdiego *Aida*, a rok później artyści z Hanoweru wystawili w Poznaniu *Madame Butterfly* Giacomo Pucciniego. Współpracę pomiędzy obydwiema placówkami kontynuowano – w latach 1983-1989 na scenie *Niedersächsische Stadttheater Hannover* występowali artyści Teatru Wielkiego, prezentując m.in. *Turandota* Giacomo Pucciniego, *Stabat Mater* Karola Szymanowskiego, *Ognistego anioła* Sergiusza Prokofiewa. W 1999 r. obie placówki wystawiły wspólnie w Teatrze Wielkim w Poznaniu *Parsifala* Richarda Wagnera, a scenografię do tego przedstawienia przekazał nieodpłatnie poznańskiej operze teatr z Hanoweru. Podczas Światowej Wystawy EXPO Teatr Wielki z Poznania zaprezentował na zaproszenie *Niedersächsische Stadttheater Hannover* spektakl *Galina* Marcela Landowskiego.

Współpraca pomiędzy instytucjami muzycznymi dotyczyła również Filharmonii Poznańskiej oraz Poznańskiego Chóru Chłopięcego „Polskie Słowiki”. Filharmonia Poznańska w latach 80. nawiązała kontakt z Chórem Oratoryjnym z Hanoweru (*Hannoverische Oratorienchor – Städtischer Chor*) oraz z Chórem Mieszanym z Hanoweru *Volkssingakademie*. Szczególnym, a jednocześnie jednym z ostatnich projektów 25-lecia współpracy pomiędzy Poznaniem a Hanowerem było wykonanie oratorium *Samson* Georga Friedricha Händla. W projekcie wzięły udział Chór NOVA im. Stanisława Moniuszki oraz *Volkssingakademie* w Hanowerze – podobnie jak w 1984 r., kiedy to obydwie chóry również wspólnie przygotowały oratorium G. F. Haendla *Mesjasz*. Pierwsze wspólne wykonanie *Samsona* odbyło się 4 grudnia 2004 r. w *Marktkirche* w Hanowerze. Wśród wykonawców znalazły się poznański Chór NOVA im. Stanisława Moniuszki, hanowerski *Volkssingakademie*, zespoły zrzeszone w *Hannoverische Chorgemeinschaft*, hanowerscy soliści oraz *Kammersymphonie Hannover* pod dyrekcją Ludwiga Theisa. Poznańskie wykonanie *Samsona* odbyło się 2 kwietnia 2005 r. w Filharmonii Poznańskiej. W gronie wykonawców pod dyrekcją Tomasza Dziecioła znaleźli się Chór Nova im. Stanisława Moniuszki, Poznański Chór POLIHYMNIA, *Hannoverische Chorgemeinschaft*, Orkiestra Kameralna Sinfonietta Bydgoska oraz soliści.

W 1978 r. w Hanowerze występowały poznańskie grupy jazzowe: *Spirituals and Gospel Singers* oraz zespół reprezentujący nurt jazzu tradycyjnego – *Jazz Night Orchestra*¹⁴.

W latach 80. aktywnie rozwijała się także współpraca pomiędzy Państwowym Teatrem Nowym (obecnie Teatr Nowy im. Tadeusza Łomnickiego) a *Niedersächsische Theater* oraz *Ballhof-Theater*, z którym w 1987 r. Teatr Nowy podpisał porozumienie o wymianie kulturalnej. To w siedzibie tej placówki Teatr Nowy odniósł spektakularne sukcesy w Niemczech, prezentując trzy autorskie spektakle Janusza Wiśniewskiego *Koniec Europy* (1983), *Panopticum a la Madame Tussaud* (1984) oraz *Modlitwa chorego przed nocą* (1988). Janusz Wiśniewski tak opisuje odbiór swoich spektakli w Hanowerze: „Przyjęcie tych przedstawień było nadzwyczajne. Po pierwszym spektaklu *Panopticum* widzowie tupali i zarzucili scenę czekoladami i cukierkami. A u nas, aby kupić 10 dkg czekoladowych cukierków, to należało pojechać do innego miasta. Zawsze mieliśmy owacje na stojąco. Gdy przedstawienie trwało 40 minut, brawa trwały 37 – tak było z *Koncem Europy*. Ale to zderzenie z cywilizacją zawsze nas kosztowało. My nie wiedzieliśmy, czym możemy się z nimi dzielić. Ale po sposobie, w jaki byliśmy przyjmowani, wydaje mi się, że my również mogliśmy coś im dać. Bo Niemcy dzielili się z nami wszystkim

¹⁴ Relacja Mariusza Tulińskiego 31.01.2008 r.

i z jakąś niezwykłą klasą. Później to zainteresowanie Polską w Niemczech wygasło¹⁵. W 1990 r. w *Theater am Aegi* w Hanowerze zaprezentowano kolejny spektakl Teatru Nowego – musical *Dancing-Decadence* – w reżyserii i z muzyką Jerzego Satanowskiego. Swój początek w latach 80. mają kontakty Polskiego Teatru Tańca – Baletu Poznańskiego, który występował w Hanowerze. W 1990 r. poznański Teatr otrzymał finansową pomoc przy realizacji zaprezentowanego na Festiwalu w Hanowerze wieczoru baletowego *Mozart a piacere*. W stolicy Dolnej Saksonii pokazano również takie spektakle jak: *Faust goes rock* (1989, 1991) i *Inni* (1992).

Bardzo aktywną współpracę prowadziła także Galeria Miejska Arsenal (dawniej Biuro Wystaw Artystycznych), której partnerem jest hanowerska galeria miejska *KUBUS*. Wzajemne kontakty to głównie wystawy sztuki współczesnej. Artyści z Hanoweru zaprezentowali się w Poznaniu 19 razy, poznańscy artyści w Hanowerze – 21, przedstawiając szerokie spektrum dziedzin i dyscyplin plastycznych. Dzięki Gallerii *KUBUS* poznaniacy mogli zobaczyć w BWA pokazy tak wybitnych twórców, jak: A. J. Baschlakow, P. Basseler, S. Neuhausen czy H. Hundrich, a hanowerczyki prace klasyków poznańskiego środowiska plastycznego, takich jak Izabella Gustowska, Jan Berdyszak, Andrzej Kurzawski, Leszek Knaflewski, Jerzy Piotrowicz. Inną grupą poznańskich plastyków byli twórcy, którzy poprzez to, że osiedlili się w Hanowerze, aktywnie uczestniczyli w tamtejszym życiu artystycznym – byli to Małgorzata Kouwerska i Jerzy Joachimiak w latach 80. oraz Bożena Kopij i Piotr Skórnicki w latach 90. Wojciech Makowiecki – obecny dyrektor Gallerii Miejskiej Arsenal, już na początku lat 80. zaczął organizować wystawy poznańskich artystów w Hanowerze. „Te kontakty nie tylko ze względu na możliwość prezentacji swoich dokonań artystycznych były bardzo ważne. To była szansa na coś innego. I choć nie mówiono tego *expressis verbis*, to dla artystów ważnym impulsem była możliwość sprzedaży swoich dzieł po wernisażu. To było ważne w ówczesnych realiach ekonomicznych, bo jeśli kupiono obraz poznańskiego artysty za 2-3 tys. marek, to dla Polaków była to ogromna suma¹⁶. Do najbardziej znanych poznańskich wystaw zbiorowych Gallerii Arsenal w Hanowerze należały m.in. zorganizowana w 2000 r. intermedialna wystawa poznańskich artystek pn. *N.O.M.E.N.O.M.E.N.* oraz ekspozycje: *Grafika poza formatem*, *Młoda sztuka Poznania* oraz *Mala rzeźba*. Wojciech Makowiecki wspominał: „Kiedy zacząłem na końcu lat 80. i początku 90. organizować tam wystawy, postanowiłem to trochę inaczej prowadzić, ponieważ zależało mi, aby same środowiska artystyczne nawiązały ze sobą kontakt, szczególnie osoby młode, gdyż wcześniej miało to charakter bardziej oficjalny i brakowało mi takiej bezpośredniej wymiany między artystami. Od połowy lat 90. współpraca przyjęła formę warsztatów artystycznych i sympozjów, które kończyły się wspólną wystawą, m.in. *Transplants I, II, Korrespondenz – Korespondencja*. (...) W czasie 20-letnich partnerskich działań ja i moi poprzednicy spotykaliśmy się zawsze ze strony władz Hanoweru z przyjaznym i życzliwym przyjęciem, z twórczym i dalekim od rutyny podejściem, oraz z profesjonalną realizacją przyjętych projektów¹⁷.”

Współpracę z galerią *KUBUS* oraz *Faust Kunsthalle* nawiązało także Międzynarodowe Centrum Sztuki, które podczas uroczystości 25-lecia współpracy Poznania i Hanoweru zainaugurowało wystawę i sympozjum *Hanower – Poznań „Match”* (sztuki multimedialne), a ekspozycji towarzyszyły również warsztaty. Tego typu forma wyraźnie dominowała we współpracy pomiędzy Centrum Kultury Zamek a grupą amatorów-filmowców z Hanoweru *Freies Filmbüro Hanno-*

¹⁵ Wywiad z dyrektorem Teatru Nowego Januszem Wiśniewskim 1.02.2008 r.

¹⁶ Wywiad z Wojciechem Makowieckim przeprowadzony 31.01.2008 r.

¹⁷ *Poznań – Hannover. 20-lecie partnerskiej współpracy*, „Gazeta Malarzy i Poetów” nr 1 (33), 2000, s. 40.

ver e.V., którą zaproszono do Poznania w 1997 r., a następnie do Łeby na organizowane przez CK Zamek letnie warsztaty filmowe pn. *Jedno ujęcie*. Współpracę nawiązała również podległa Zamkowi instytucja – galeria fotografii „pf”, która zaprezentowała wystawę fotograficzną, przygotowaną przez Dom Fotografii w Hanowerze (*HdF*). Analogicznie w 2004 r. można było obejrzeć wystawę fotograficzną w *Haus der Fotografie*, przygotowaną przez poznańską Galerię „pf”, prezentującą współczesną fotografię polską, z uwzględnieniem środowiska poznańskiego.

Interesujące kontakty miało również Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu (dawniej Ogólnopolski Ośrodek Sztuki Dziecka) z Urzędem Kultury w Hanowerze, dzięki którym w latach 1992-1993 zrealizowano dwa 30-minutowe filmowe odcinki pn. *Wieża Babel I* i *Wieża Babel II*, mające swoją emisję w telewizji polskiej i niemieckiej. W 1997 r. Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu zaprosiło dzieci z Hanoweru do realizacji projektu *Drogi – Wege*, a w 2000 r. – *Najniebezpieczniejszy czas w życiu oraz Jednym tchem*. Od 28 stycznia do 28 lutego 2006 r. w Poznaniu i Hanowerze miała miejsce realizacja instalacji multimedialnej *Trasa 06*, której autorem był berliński artysta George Klein. Projekt tworzyły przekazy obrazów video na żywo w punktach, gdzie koncentrował się ruch pieszych w obydwu miastach (w Hanowerze kamera umieszczona była w zejściu do metra, w Poznaniu – pod Rondem Kaponiera). Obrazy nagrywane były symultanicznie, wkopiowane w siebie i wyświetlane na ścianach w obu miastach, dzięki czemu przechodnie z jednego miasta mogli zobaczyć osoby z drugiego miasta i jednocześnie siebie. „To projekt artystyczny, który ma stworzyć przestrzeń kontaktu, ale równocześnie pokazać, że kontakt nie jest czymś oczywistym, lecz czymś do odnalezienia. Pokazać bliskość i oddalenie, spotkanie i mijanie. To czego doświadczamy na co dzień na ulicy, ale także w kontaktach polsko-niemieckich” – wyjaśniał Klein¹⁸. Projekt ten, któremu patronowała TVP i *ViaEuropa*, uznany został za wydarzenie Roku Polsko-Niemieckiego 2005-2006.

WSPÓLPRACA NAUKOWA

Poznańskie szkoły wyższe i placówki naukowe już od lat kontynuują współpracę z placówkami w Niemczech. Na początku lat 80. Zapoczątkowały współpracę ze swoimi odpowiednikami w Hanowerze kolejno: Politechnika Poznańska, Akademia Medyczna i Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Obecnie aktywne są również inne poznańskie uczelnie, które współpracują zwłaszcza w ramach programu *Socrates/Erasmus*, umożliwiającego okresowe studiowanie na uczelniach zagranicznych. Politechnika Poznańska umowę o współpracy z Uniwersytetem w Hanowerze podpisała już 12 października 1982 r. Była to pierwsza umowa, jaką polska uczelnia podpisała z uczelnią zachodnoniemiecką, a dotyczyła współpracy w zakresie: architektury, budownictwa, budowy maszyn, chemii, fizyki oraz elektrotechniki. Uczelnie zobowiązały się do wspólnych badań i prac naukowych, staży, wymiany pracowników i studentów oraz rozwoju kadry (doktoraty, habilitacje). Doniosłą rolę odgrywa również współpraca nieformalna, często krótkoterminowa, oparta głównie na osobistych kontaktach między pracownikami. O uznaniu, jakim cieszą się niemieccy naukowcy, mogą świadczyć tytuły doktora *honoris causa* Politechniki Poznańskiej dla trzech profesorów Uniwersytetu w Hanowerze. Byli to: prof. Hans Guenther Natke (1994), prof. Hinrich

¹⁸ *Hanowerczycy! Do zobaczenia pod Kaponierą. Spotkanie pod rondem*, „Gazeta Wyborcza”, 26.01.2006, s. 2.

Seidel (1995), prof. Erwin Stein (1997). W 1997 r. prezydent RP odznaczył Krzyżem Oficerskim Orderu Zasługi dla RP prof. Hinricha Seidla, wieloletniego rektora i prezydenta Uniwersytetu w Hanowerze. Rozpoczęta od 2000 r. współpraca w ramach programu *Socrates/Erasmus* zaowocowała obecnie 17. porozumieniami o współpracy bezpośredniej z uczelniami niemieckimi.

Inną formą współpracy było otwarcie w 1990 r. w ramach Dni Kultury Republiki Federalnej Niemiec w Salonie Stowarzyszenia Architektów Polskich wystawy prac studentów Instytutu Architektury i Planowania Przestrzennego Politechniki Poznańskiej oraz Instytutu Planowania Przestrzennego Budownictwa Mieszkaniowego Uniwersytetu w Hanowerze. Wystawie przewodniczył prof. Friedrich Spengelin, uhonorowany medalem poznańskiej uczelni Za zasługi dla rozwoju budownictwa lądowego. W 1982 r. współpracę z uczelnią niemiecką zainicjowała Akademia Medyczna im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu. Początkowo obejmowała ona współpracę pomiędzy Instytutem Pediatrii (Kliniki Hematologii i Nefrologii) a Kliniką Dziecięcą z *Medizinisch Hochschule* w Hanowerze. Od 1991 r. współpracę podjęły kolejne jednostki: Instytut Anestezjologii oraz Kliniki Kardio-Torakochirurgii, Psychiatrii, Chirurgii i Laryngologii.

Trzecią uczelnią, która zawarła umowę z hanowerską placówką, był Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu. W 1983 r. w ramach współpracy partnerskiej miast uniwersytet poznański zawarł umowę z *Universität Hannover*. 1 grudnia 1988 r. podpisały program współpracy Instytut Filologii Germańskiej (UAM) z *Seminar für Deutsche Literatur und Sprache (UH)*. Na lata 1993-1994 podpisały go: Instytut Mineralogii (UH) i Instytut Geologii (UAM), Instytuty Historii obu uniwersytetów, Seminarium Literatury Niemieckiej i Języka (UH) z Instytutem Filologii Germańskiej (UAM), *Zentrum für Zeitgeschichte von Bildung und Wissenschaft des Fachbereichs Erziehungswissenschaften (UH)* z Instytutem Pedagogiki (UAM). Program współpracy na lata 1997-1998 podpisały dodatkowo Instytut Dydaktyki Matematyki i Informatyki (UH) z Wydziałem Matematyki i Informatyki (UAM). W ramach współpracy prowadzono takie działania, jak: odczyty wykładowców, organizację wspólnych konferencji, wymianę pracowników naukowych i studentów, a w obszarze kultury w 1999 r. (22-24 kwietnia) Chór Uniwersytetu w Hanowerze zaproszony został przez UAM na Międzynarodowy Festiwal Chórów „Universitas Cantat 99”.

Od 2003 r. z *Universität Hannover* współpracę podjęły również poznańskie: Akademia Ekonomiczna i Akademia Rolnicza im. Augusta Cieszkowskiego, a wzajemne kontakty obejmują wspólne badania naukowe, wymianę pracowników i studentów oraz realizację programu *Socrates/Erasmus*. Współpracę z *Fachhochschule Hannover* nawiązała od roku akademickiego 2002/2003 Akademia Sztuk Pięknych. Rozbudowaną formę kontaktów ma Wyższa Szkoła Zawodowa Pielęgnacji Zdrowia i Urody. Podpisana 12 maja 2005 r. umowa o kooperacji z *Cosmetic College* w Hanowerze obejmuje: wymiany studenckie oraz uczestników różnych form kształcenia kosmetyczek i kosmetologów, wymianę pracowników partnerów szkół, prowadzenie wspólnych prac badawczych, współpracę multilateralną na poziomie UE oraz ewolucję i realizację standardów zawodowych w zakresie kształcenia kosmetyczek i kosmetologów.

WSPÓŁPRACA W ZAKRESIE GOSPODARKI KOMUNALNEJ

Najwcześniej kontakty w zakresie gospodarki komunalnej z instytucjami w Hanowerze nawiązała Palmiarnia Poznańska. Już od 1991 r. ściśle współpracuje z Królewskimi Ogrodami w *Herrenhausen* w Hanowerze. W ramach tej współpracy Palmiarni udało się pozyskać wiele

gatunków roślin do nowo otwieranego po remoncie w 1992 r. Ogrodu Botanicznego oraz zorganizować dwie wystawy storczyków: w 1994 r., kiedy to zaprezentowano ekspozycję 150 różnych gatunków storczyków, przywiezionych z Królewskiego Ogrodu Botanicznego z Hanoweru, oraz w 2006 r. W 1999 r. w Poznaniu gościli przedstawiciele Zieleni Miejskiej z Hanoweru, którzy zapoznali się z kolekcją roślin Palmiarni Poznańskiej oraz zaznajomili pracowników placówki z funkcjonowaniem wybudowanego na terenie *Herrenhausen* obiektu szklarniowego *Klimatron*.

Kontakty w zakresie gospodarki komunalnej z instytucjami w Hanowerze nawiązało ponadto Miejskie Przedsiębiorstwo Komunikacyjne w 1992 r. z firmą *TransTec* z Hanoweru, której zadaniem jest budowa i projektowanie systemów transportowych. Efektem współpracy była wymiana doświadczeń w zakresie systemów sterowania ruchem, wdrażania nowych technologii budowy torowisk oraz systemów informacji pasażerskiej. Wspólnym przedsięwzięciem tych firm była zorganizowana w 1995 r. w Poznaniu ogólnopolska konferencja nt. komputerowych systemów sterowania ruchem w komunikacji publicznej, a jej efektem było wdrożenie tego systemu na skrzyżowaniu Most Teatralny – Roosevelta – Dąbrowskiego. Kolejne wspólne – tym razem seminaria – miały miejsce w lipcu 1999 r. w Hanowerze i Celle pn. „Innowacyjne systemy komunikacji miejskiej”.

W 2002 r. do stolicy Dolnej Saksonii pojechała delegacja z Poznania, której przewodził ówczesny wiceprezydent Poznania Paweł Leszek Klepka, odpowiedzialny za gospodarkę komunalną. W trakcie pobytu rozmawiano o organizacji oczyszczania miasta oraz utrzymania porządku ulic w okresie zimowym na terenie Hanoweru. Goście zapoznali się z funkcjonowaniem Centrali Oczyszczania Miasta, Przetworni Odpadów, Centralnego Składowiska Odpadów oraz Centrali Handlu Odpadami. W dniach 5-8 czerwca 2006 r. doszło do wizyty studyjnej w Hanowerze pracowników Gospodarstwa Pomocniczego POZSERWIS i Urzędu Miasta Poznania. Celem wizyty było zapoznanie się z doświadczeniami Hanoweru w sprawach związanych z administrowaniem budynkami należącymi do urzędu, e-administracją oraz polityką transportową urzędu.

Kolejna wizyta władz Poznania i osób odpowiedzialnych za gospodarkę komunalną dotyczyła organizacji w Poznaniu EURO 2012. Do Hanoweru udała się delegacja na czele z zastępcą prezydenta Poznania Maciejem Frankiewiczem. Podczas spotkań omawiano niemieckie doświadczenia w przygotowaniach organizacyjnych Mistrzostw Świata w piłce nożnej w 2006 r. dotyczące m.in. rozwiązań transportowych, bazy treningowej, zakwaterowania oraz modernizacji stadionu.

WSPÓLPRACA W ZAKRESIE KULTURY FIZYCZNEJ, SPORTU I TURYSTYKI

Współpraca w zakresie kultury fizycznej, sportu i turystyki obejmowała m.in. uczestnictwo w olimpiadach i wymianie sportowców, głównie w takich dziedzinach, jak pływanie i lekka atletyka. Przykładem efektywnej współpracy mogą być kontakty Wielkopolskiego Okręgowego Związku Pływackiego z klubem *Anderten*, które rozpoczęły się w 1984 r. Współpracę kontynuowano – m.in. w 1996 r. grupa zawodników Związku Pływackiego Hanoweru (*Schwimmverband Hannover-Stadt*) uczestniczyła w Mistrzostwach Pływackich w Poznaniu, a w 1997 r. w Międzynarodowych Zawodach w Pływaniu, zorganizowanych przez KS „Posnania”. Bardzo aktywna współpraca obejmowała również sekcję rugby Klubu Sportowego „Posnania” z Dolnosaksońskim Związkiem Rugby oraz *VrL schwalbe*, zapoczątkowaną w 1983 r. Wzajemne wizyty sportowców w kategoriach juniorów, seniorów i oldboyów miały miejsce w latach 1996-1999. Kontakty pomiędzy organizacjami sportowymi prowadził również m.in. Klub Sportowy „Warta” z Klubem *TKH-*

-*Hannover-Fechten*. Sportowcy z obu krajów uczestniczyli w turniejach okręgowych i w konsultacjach sportowych.

Wspólne zgrupowania sportowe organizował także Wielkopolski Związek Lekkiej Atletyki i Dolnosaksoński Związek Lekkiej Atletyki. W latach 1992-1996 poznańska młodzież uczestniczyła w biegach sztafetowych w Hanowerze, a w 1997 r. zaproszono niemieckich sportowców na mecz lekkoatletyczny Poznań-Hanower-Makroregion Północno-Zachodni. To właśnie nawiązanie współpracy z organizatorami Maratonu Hanowerskiego przyczyniło się do wizyty w 2001 r. (3-7 maja) poznańskich samorządowców, wśród których znaleźli się przedstawiciele Wydziału Kultury Fizycznej i Turystyki Urzędu Miasta Poznania oraz Poznańskich Ośrodków Sportu i Rekreacji. W 2004 r. – ogłoszonym Europejskim Rokiem Wychowania poprzez Sport – w Hanowerze w dniach 12-19 września zorganizowano Europejski Tydzień Sportu Młodzieży, w ramach którego po raz pierwszy odbyło się wielonarodowe spotkanie młodzieży z miast partnerskich Hanoweru. Poznańska delegacja, złożona z młodych sportowców i ich opiekunów wystartowała w takich dyscyplinach, jak: piłka ręczna, piłka nożna, pływanie, szachy i koszykówka. Klub Sportowy *Polonia Hannover e.V.*, przy współpracy polonijnych mediów, zorganizował bieg sztafetowy z Hanoweru do Poznania. Trasę o długości 589 km ośmiu biegaczy: czterech polskich i czterech niemieckich pokonało w dniach 27 września - 3 października 2004 r. W Poznaniu do biegu przyłączył się zastępca prezydenta Miasta Poznania – Maciej Frankiewicz.

Osobną formę współpracy z Hanowerem i innymi miastami partnerskimi Poznania stanowią kontakty związane z organizacją „Europy bez barier” – imprezy sportowej, która ma umożliwić rywalizację sportowców pełnosprawnych i niepełnosprawnych oraz pomoc w nawiązaniu kontaktów pomiędzy młodymi ludźmi z różnych krajów. W listopadzie 2005 r. podczas roboczego spotkania przedstawiciele miast partnerskich Poznania (Hanower, Charków, Jyväskylä) omawiano sprawy organizacyjne olimpiady, którą planowano w Poznaniu we wrześniu 2006 r. W dniach 20-20 września 2006 r. Poznań był organizatorem „Olimpiady bez barier”. W imprezie wzięli udział sportowcy z Poznania, Charkowa, Debreczyna, Jyväskylä i Hanoweru.

W dziedzinie rozwoju systemu informacji turystycznej w Poznaniu bardzo pomocne okazały się doświadczenia *Hannover Congress Centrum – HCC* (Centrum Kongresowe Hanoweru, któremu podlega hanowerskie Centrum Informacji Turystycznej, zajmujące się promocją turystyki). Wykorzystanie tych doświadczeń umożliwiło powstanie i organizację Centrum Informacji Miejskiej w Poznaniu, które rozpoczęło swoją działalność w 1998 r.¹⁹

WSPÓLPRACA SZKÓŁ I ORGANIZACJI MŁODZIEŻOWYCH

W dziedzinie edukacji prowadzono wymianę doświadczeń w zakresie sposobów zarządzania placówkami oświatowymi, prowadzenia i organizacji szkół zawodowych, a także działalnością organizacji okołoszkolnych, czego przykładem może być nawiązana w 1999 r. współpraca poznańskich nauczycieli z Instytutem Kształcenia Nauczycieli w Hanowerze. Kontakty między poznańskimi szkołami a hanowerskimi obejmują również wymianę grup młodzieży i nauczycieli, realizację tematów edukacyjnych, poznawanie kultury i języka. Najwcześniej, bo już od 1983 r. współpracę rozpoczęło Liceum Ogólnokształcące nr 5 w Poznaniu i *Bismarckschule* Hanower.

¹⁹ Współpraca partnerska Poznania i Hanoweru, Wydział Koordynacji Rozwoju, 2000 r.

Platformą współpracy jest realizacja wspólnych projektów z zakresu ekologii Morza Bałtyckiego, kultury, w tym wzajemnych kontaktów polsko-niemieckich, analizy stosunków polsko-niemieckich po 1945 r. Aktywną współpracę od 1994 r. prowadzi Szkoła Podstawowa nr 73 w Poznaniu z *IGS List* w Hanowerze. W ramach wzajemnych spotkań omawiane są m.in. problematyka zanieczyszczenia środowiska w Poznaniu i Hanowerze, a także tematyka związana z projektem Unii Europejskiej *Comenius*, dotycząca niekonwencjonalnych metod pozyskiwania źródeł energii.

Współpracę nawiązują także szkoły o specjalistycznym profilu. Nawiązana w 1993 r. współpraca pomiędzy Państwowym Liceum Muzycznym im. M. Karłowicza w Poznaniu a *Musikschule der Landeshauptstadt Hannover* (Miejską Szkołą Muzyczną w Hanowerze) zaowocowała koncertami Orkiestry Symfonicznej i Kameralnej w Hanowerze oraz Młodzieżowej Orkiestry Symfonicznej z Hanoweru w Poznaniu.

Wzajemne kontakty nawiązały również: Zespół Szkół Mistrzostwa Sportowego w Poznaniu z *Geschwister-Scholl-Realschule* w Hanowerze (od 1991), Liceum Ogólnokształcące nr 2 w Poznaniu z *Kaiser-Wilhelm-Ratsgymnasium* w Hanowerze (od 1992), Liceum Ogólnokształcące nr 12 z *Kathe-Kollwitz-Schule*, Gimnazjum nr 57 w Poznaniu z *Hauptschule Mitte Lüneburg* koło Hanoweru (od 1999), Zespół Szkół Gastronomicznych z *Berufsbildende Schulen Rotenburg* w Dolnej Saksonii (od 1998), Szkoła Podstawowa nr 25 w Poznaniu z *Osterwaldschule Schneverdingen* w Dolnej Saksonii (od 1997). Współpracę o szczególnym charakterze nawiązało Centrum Kształcenia Praktycznego z Poznania z *Berufsbildungszentrum* przy *Handwerkskammer* w Hildesheim koło Hanoweru. Polscy nauczyciele brali udział w szkoleniach, we wspólnych projektach dotyczących m.in. opracowania nowych modułów edukacyjnych, wymian w zakresie unijnego programu *Leonardo da Vinci* oraz porównania technik kształcenia w zakresie obsługi i naprawy samochodów, szczególnie elektroniki samochodowej.

Wzajemne kontakty nawiązały również organizacje młodzieżowe. Współpraca rozpoczęła się od wizyty 20-osobowej grupy studyjnej Rady Wojewódzkiej Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej w Hanowerze od 7 do 21 października 1976 r. Uczestnicy brali udział m.in. w seminarium „Praca z młodzieżą w Hanowerze”. W trakcie rewizyty przedstawiciele Rady Miasta Hanoweru, Miejskiej Rady Młodzieży, Wydziału Opieki nad Młodzieżą Urzędu Miasta Hanoweru oraz dziennikarzy prasy lokalnej w Poznaniu, w dniach 15-28 kwietnia 1977 r. zrealizowano seminarium pn. „Praca z młodzieżą w Poznaniu” oraz podpisano pierwsze porozumienie o współpracy pomiędzy Radą Wojewódzką Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej w Poznaniu (reprezentowaną przez przewodniczącego Tadeusza Kurasia) oraz Miejską Radą Młodzieży (*Stadtjugendring*) Hanoweru (reprezentowaną przez przewodniczącego Alfreda Thiesa). Współpraca obejmowała wymianę grup studyjnych oraz uczestników obozów harcerskich. W latach 1976-1985 w ramach współpracy zrealizowano 25 pobytów grup polskich w Hanowerze (Ottemdorfie i Mardorfie) oraz 16 pobytów grup niemieckich w Poznaniu (Prądówce, Augustowie, Buszewie). Realizatorem współpracy ze strony polskiej był Wydział Zagraniczny Rady Wojewódzkiej FSZMP w Poznaniu (1976-1981) oraz Komisja ds. Wspólnych Kontaktów Międzynarodowych Młodzieży i Studentów w Poznaniu (1981-1985), ze strony niemieckiej – Wydział Opieki nad Młodzieżą Urzędu Miasta Hanoweru (Miejska Rada Młodzieży)²⁰. W 1977 r. z inicjatywy prezydenta Poznania Andrzeja Wituskiego oraz władz Hanoweru zawarto porozumienie pomiędzy Poznańską Chorągią ZHP a *Stadtjugendring* (Miejskim Kołem Młodzieży) Miasta Stołecznego

²⁰ Wywiad z Piotrem Wrońskim 31.01.2008 r.

Hanower. Od 1992 r. Komenda Chorągwi Wielkopolskiej ZHP nawiązała współpracę z Federacją Organizacji Młodzieżowych Miasta Hanower (*Stadtjugendring*) oraz Departamentem Dzieci i Młodzieży Urzędu Miasta Hanower. Wzajemne kontakty obejmowały m.in. spotkania młodzieży w Ośrodku Seminaryjnym w Sennebergu, młodzieżowe obozy żeglarskie (szkolenia odbywały się w Ośrodku ZHP w Kiekrzu, a rejsy na Mazurach i po Morzu Bałtyckim), obozy dziecięce w Wiosce Dziecięcej w Kirchheim i Ośrodku Hufca ZHP „Piaś” w Rogalinku oraz wyjazdy seminaryjne instruktorów na pedagogiczne praktyki wakacyjne do Ośrodka w Ottendorfie²¹.

WIELKOPOLSKA I POZNAŃ NA EXPO 2000

EXPO 2000 było dla miasta Hanower, jako organizatora tej imprezy o renomie światowej, znaczącym wyzwaniem i wyjątkowym wydarzeniem. Partnerzy Hanoweru i Dolnej Saksonii uznali tę imprezę za szczególną okazję prezentacji na szerokim międzynarodowym forum i możliwość „uprzywilejowanego zaistnienia” na wystawie. Zarówno Poznań, jak i Wielkopolska wykorzystały okazję, aby zaprezentować się podczas *EXPO 2000* w Hanowerze. Podczas wystawy światowej, zorganizowanej pod hasłem „Człowiek – Przyroda – Technika” prezentowało się ponad 170 państw i organizacji międzynarodowych. Głównym przesłaniem wystawy były możliwości osiągnięcia równowagi między rozwojem techniki, życiem człowieka a naturą. Udział Polski na *EXPO 2000* wyznaczała tzw. Koncepcja Programowa, w której zawarto zasady przedstawienia wizerunku kraju i jego promocji, a forum prezentacji polskich propozycji stanowił pawilon polski, w którym zaaranżowano interaktywną przestrzeń, dzięki której zwiedzający mogli znaleźć się bądź to w Puszczy Białowieskiej, bądź w Wieliczce lub Obserwatorium Astronomicznym.

1 czerwca 2000 r. w oficjalnym otwarciu wystawy wzięli udział prezydent Poznania Ryszard Grobelny i przewodniczący Rady Miasta Poznania Dariusz Lipiński, którzy zostali zaproszeni przez nadburmistrza Hanoweru Herberta Schmalstiega. Podczas najważniejszego wydarzenia dla polskiej prezentacji, jakim był Dzień Polski 21 czerwca, polski pawilon odwiedziło 34 tys. osób, w tym premier RP Jerzy Buzek i kanclerz Niemiec Gerhard Schröder, oraz delegacja Poznania z prezydentem Ryszardem Grobelnym. Ważnymi elementami były „poznańskie akcenty”, tj. prezentacja przygotowana przez Towarzystwo im. H. Wieniawskiego z Poznania, które wygrało ogólnopolski konkurs Polskiego Biura EXPO. Jedną z głównych atrakcji była parada pn. „Chrobry i Otton III”, uosabiająca przemarsz orszaku Ottona III na ziemiach polskich, według koncepcji prof. Jarosława Maszewskiego z poznańskiej Akademii Sztuk Pięknych, zatytułowana *1000 lat spotkania w centrum Europy*. Parada została zorganizowana przy współpracy Centrum Kultury Zamek oraz Festiwalu Teatralnego MALTA. Podczas Dnia Polskiego plenerowy spektakl pn. *Wodewil miejski* przedstawił również poznański Teatr Strefa Ciszy.

W dniach od 30 sierpnia do 3 września 2000 r. odbył się Tydzień Wielkopolski, w trakcie którego Wielkopolska zaprezentowała się jako region z wielowiekowymi tradycjami, ale jednocześnie nowoczesny, pokazując osiągnięcia regionu w dziedzinach nauki, gospodarki, ekologii, kultury i turystyki. Do udziału w inauguracji Tygodnia marszałek Województwa Wielkopolskiego zaprosił burmistrzów i wójtów gmin, utrzymujących kontakty ze swoimi odpowiednikami w Niemczech. Podczas imprezy odbyło się m.in. seminarium pod nazwą

²¹ Współpraca partnerska Poznania i Hanoweru, Wydział Koordynacji Rozwoju, 2000 r.

„Promocja turystyczna Wielkopolski” oraz prezentacja południowej Wielkopolski i ziemi ostrowskiej i leszczyńskiej.

W dniach od 21 sierpnia do 3 września w hanowerskim ratuszu zaprezentowano wystawę o Poznaniu. Na wystawę przygotowano również film promocyjny *Poznań zaprasza* oraz wydawnictwa promocyjne i informacyjne. Podczas trwania EXPO zaprezentowano bogaty program kulturalny, w ramach którego znalazły się: Teatr Biuro Podróży z plenerowym widowiskiem *Selenauci*, Teatr Ósmego Dnia, który wspólnie z teatrem *Ensemble der Kulturetage* z Oldenburga przedstawił spektakl plenerowy w pawilonie niemieckim, Teatr Wielki zaprezentował operę *Galina* Marcela Landowskiego, a orkiestra Filharmonii Poznańskiej we współpracy z Hanowerskim Chórem Oratoryjnym wykonała *Sceny z Fausta Goethego* Roberta Schumanna.

WSPÓLPRACA GOSPODARCZA

Wpływ administracji samorządowej na sferę gospodarczą miasta jest różny, jeśli chodzi o charakter i siłę oddziaływania. Mocna pozycja gospodarcza Poznania wśród miast polskich, wyrażająca się między innymi wysokim poziomem inwestycji zagranicznych, jest w znacznym stopniu efektem proinwestycyjnej polityki władz miasta. W ramach współpracy gospodarczej z Hanowerem władze miasta Poznania wykorzystują wszystkie okazje, nie tylko specjalne działania promocyjne, do zachęcania inwestorów niemieckich do lokalizacji swojej działalności na terenie aglomeracji poznańskiej. Fakt najwyższego udziału inwestycji niemieckich w ogólnej wielkości zainwestowanego kapitału na poznańskim obszarze metropolitalnym jest w istotnym stopniu efektem inwestycji „ściągniętych” w ramach kontaktów Poznania z Hanowerem. Inwestycje firm z Dolnej Saksonii: *Volkswagena* w Antoninku i producenta autobusów *MAN* w podpoznańskich Sadach sięgają 1,1 mld USD, tj. 18% ogólnej wielkości inwestycji w aglomeracji poznańskiej²².

Do najbardziej spektakularnych efektów tych kontaktów należała zapoczątkowana w 1993 r. inwestycja Volkswagena, który na terenach dawnej Fabryki Samochodów Rolniczych „POLMO” utworzył spółkę Volkswagen-Poznań. W fabryce produkowane są zarówno samochody użytkowe, jak i osobowe. Na początku działalności Volkswagen Poznań zatrudnił 500 pracowników, w 2007 r. pracowały w przedsiębiorstwie 5 584 osoby²³. Volkswagen Poznań to największy poznański pracodawca, toteż władzom miasta zależy na stworzeniu jak najlepszych warunków sprzyjających rozwojowi firmy. Służyć temu miała m.in. wizyta gospodarcza w dniach 19-20 czerwca 2006 r. w Hanowerze prezydenta Poznania Ryszarda Grobelnego i zastępcy prezydenta Macieja Frankiewicza, którzy brali udział w spotkaniu polskich i niemieckich inwestorów, zorganizowanym przez kraj federacji Dolną Saksonię. Było ono okazją do spotkania z nadburmistrzem Hanoweru oraz do zwiedzenia fabryki *Volkswagena*. Innym przykładem współpracy gospodarczej są inwestycje firmy *Man Star Trucks & Busses*, która od lat należy do najważniejszych inwestorów zagranicznych w aglomeracji poznańskiej. Firma zapoczątkowała swoją działalność w aglomeracji poznańskiej, inwestując w budowę montowni autobusów w sąsiadującej z Poznaniem gminie Tarnowo Podgórne. W 2006 r. sfinalizowano negocjacje z firmą *MAN*, która podjęła decyzję o lokalizacji Centrum Usług Księgowych *MAN Accounting Center*, realizującego obsługę księgową wszyst-

²² Obliczenia własne, Wydział Rozwoju Miasta UMP.

²³ *Lista 2000 polskie przedsiębiorstwa*, „Rzeczpospolita”, 31.10 – 1.11.2007, s. 28.

kich spółek *MAN Nutzfahrzeuge A.G.* Całkowity koszt inwestycji to ok. 550 tys. euro, a docelowe zatrudnienie planowane było na poziomie 500 osób²⁴. Inwestycja ta należy do szczególnie pożądaných przez władze miasta inwestycji opartych na wiedzy, w sektorze usług specjalistycznych. Działalność obu spółek to nie tylko bezpośredni wynik gospodarczy, ale korzyści pośrednie związane z tworzeniem nowych miejsc pracy dla absolwentów wyższych uczelni, jak też bodziec do napływu do Poznania kolejnych inwestorów tego rodzaju.

Inną platformą wzajemnych kontaktów gospodarczych jest współpraca targowa. Hanower, jak i Poznań, należą do grona miast europejskich o bogatych tradycjach wystawienniczych. Niejako z istoty funkcjonowania międzynarodowych targów wynika bardzo szeroki zakres kontaktów i współpracy pomiędzy organizatorami targów, wystawcami i zwiedzającymi. Działająca w Hanowerze spółka *Deutsche Messe A.G.* organizuje około 50 targów, w których bierze udział 25 tys. wystawców i prawie dwa miliony gości. Tereny targowe wraz z obiektami należą do największych i najnowocześniejszych na świecie. Międzynarodowe Targi Poznańskie są instytucją również organizującą około 50 wystaw rocznie, w której uczestniczy 11 tys. wystawców i około 300 tys. zwiedzających. W stosunku do partnera z Hanoweru MTP ustępują swoim potencjałem i ofertą, jednak jako zdecydowany lider i reprezentant polskich organizatorów wystaw są bardzo ważnym partnerem.

PODSUMOWANIE

Poznań prowadzi obecnie współpracę partnerską z kilkunastoma miastami, głównie z krajów europejskich, ale również Chin (Shenzen), USA (Toledo), Palestyny (Nablus). Do grupy miast, z którym współpraca jest bardzo dobra, biorąc pod uwagę jej intensywność, szeroki zakres i systematyczność kontaktów, należą: Hanower (Niemcy), Rennes (Francja), Nottinghamshire (Wielka Brytania) i Assen (Holandia). Szczególna rola Hanoweru wśród miast partnerskich polega między innymi na tym, iż jest miastem, które jako pierwsze podjęło współpracę na dziesięć lat przed okresem transformacji ustrojowej Polski, zapoczątkowanej w 1989 r. Podjęło kontakty w czasach, kiedy proces normalizacji stosunków polsko-niemieckich, uruchomiony przez rządy obu państw, na poziomie municypalnym wymagał ze strony władz wizji i zaangażowania w konkretne projekty i działania, materializujące ideę współpracy miast bliźniaczych. Z perspektywy blisko trzydziestoletniej współpracy ten okres należy szczególnie wysoko ocenić. Pozwolił on na uzyskanie doświadczeń, które po latach przełomu i odzyskaniu swobody przez samorząd terytorialny wykorzystano w doborze „nowych miast partnerskich” i uzgodnieniu z nimi zasad i zakresu współpracy.

Pozytywne oceny współpracy między Poznaniem i Hanowerem wpłynęły na rozszerzenie współpracy na poziom regionalny. Województwo poznańskie i kraj federacji Dolna Saksonia dnia 23 kwietnia 1993 r. dopełniły formalnego aktu współpracy władz szczebla regionalnego i podległych im instytucji i organizacji. Niektórzy z beneficjentów współpracy z terenu Poznania korzystają również z kontaktów, wynikających z partnerstwa regionalnego.

W ocenie ogólnej współpracy Poznania z Hanowerem wymienić można efekty o różnej, najczęściej trudno wymiernej skali. Niewątpliwie tysiące bezpośrednich kontaktów, które wynikają z uczestnictwa we współpracy, kształtują nową europejską świadomość polityczną, społeczną i kulturalną.

²⁴ *Lista 2000...*, s. 28.

Bardziej konkretna wymiana doświadczeń natury profesjonalnej, inspiruje zastosowania w rozwiązywaniu wielu problemów w gospodarce komunalnej, np. dotyczącej ochrony środowiska, komunikacji publicznej czy usług społecznych. W sferze gospodarczej wymierne są nakłady inwestorów kapitału z Dolnej Saksonii, które w aglomeracji poznańskiej utworzyły kilka tysięcy miejsc pracy. W profilu gospodarczym Poznania produkcja motoryzacyjna stała się tak ważnym wyróżnikiem, jak silniki z Zakładu Hipolita Cegielskiego przed kilkadziesiąt laty. Jakkolwiek trudno jednoznacznie stwierdzić, że decyzje lokalizacji inwestycji, firmy Volkswagen i producenta autobusów MAN są wynikiem współpracy partnerskiej miast, przyjąć można, że pojazdy tych firm poruszające się dzisiaj na terenie Niemiec są bardzo dobrym symbolem współpracy nawiązanej przed laty.

Janusz Meissner
Agnieszka Borejko

POROZUMIENIE I WSPÓLPRACA POLSKO-NIEMIECKA

Podjmując temat porozumienia i współpracy polsko-niemieckiej, nie sposób pominąć wybaczenia win i pojednania się. Trzeba więc wrócić do lat 60. i listu biskupów polskich do biskupów niemieckich, zawierającego apel o pojednanie w duchu chrześcijańskim. Nie był to wtedy jednak jeszcze ten czas, wiele lat musiało upłynąć, aby ludzie po obu stronach polsko-niemieckiej granicy mogli zacząć mówić nie tylko o pojednaniu i wybaczeniu sobie win, ale także o wzajemnym szacunku, jak miało to miejsce podczas dyskusji na XV Kongresie Towarzystw Polsko-Niemieckich i Niemiecko-Polskich w Gdańsku we wrześniu 2009 r.

Powojenny układ polityczny w Europie i podzielone w wyniku II wojny światowej Niemcy były przeszkodą do porozumienia pomiędzy narodem polskim i niemieckim. Przez dziesięciolecia Polacy utrzymywani byli w gotowości do obrony przed zachodnioniemieckim imperializmem i skutecznie izolowani od socjalistycznych współbraci z radzieckiej strefy okupacyjnej, przekształconej w 1949 r. w Niemiecką Republikę Demokratyczną (DDR). Układ zgorzelecki pomiędzy DDR i PRL z 6 lipca 1950 r. niczego nie zmienił, niewielkie otwarcie na świat w latach 70., a potem 80. nie tworzyło jeszcze nowej jakości. Powstawały wprawdzie pierwsze partnerstwa miast polskich i zachodnioniemieckich, nie były to jednak zapowiedzi jakościowych zmian w relacjach polsko-niemieckich. Jedno z takich partnerstw zawarte zostało pomiędzy Poznaniem i Hanowerem w dniu 29 października 1979 r., a pierwszym polsko-niemieckim partnerstwem była umowa Gdańska i Bremy, dwóch dawnych miast hanzeatyckich.

Jednak mimo tych partnerstw Polacy i Niemcy ciągle żyli daleko od siebie, jakby w innych światach i dopiero przemiany polityczne w Polsce, a także upadek muru berlińskiego otworzyły drogę do budowania nowych relacji polsko-niemieckich. Szansy tej nie zmarnowano i tak 14 listopada 1990 r. i 17 czerwca 1991 r. podpisane zostały traktaty polsko-niemieckie o potwierdzeniu istniejącej granicy oraz o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy. Można chyba powiedzieć, że dokumenty te nie mają, od czasu historycznej wizyty cesarza Ottona III w Gnieźnie, swoich odpowiedników w historii stosunków polsko-niemieckich.